

Т.А.Торчинська

СИСТЕМА РОБОТИ З ОРФОГРАФІЇ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ ФОНЕТИКИ У ПОЧАТКОВІЙ МАЛОКОМПЛЕКТНІЙ ШКОЛІ

Одним із найважливіших завдань навчання є практичне оволодіння системою рідної мови. У його розв'язанні особливе місце належить роботі над підвищенням писемної грамотності учнів, на яку необхідно звертати увагу при вивченні всіх розділів мови, зокрема – і фонетики, коли учні усвідомлюють взаємовідношення між звуками і буквами, між вимовою і написанням. Знання цих зв'язків необхідне для вироблення навичок правильної вимови окремих звуків і звукосполучень, для засвоєння графіки і орфографії, морфемної будови слова та частин мови.

Таким чином, актуальність дослідження визначається, по-перше, потребою підвищення рівня орфографічної грамотності учнів початкових класів під час вивчення фонетики, по-друге, недостатнім опрацюванням досліджуваної проблеми в українській лінгводидактиці.

Ефективність у навчанні орфографічно правильного письма під час вивчення фонетики забезпечується перш за все дотриманням загальнодидактичних, психологічних принципів навчання. Передусім, важливе значення для орфографічно правильного письма має розуміння учнями змісту того, що вони пишуть. Якщо учень не розуміє значення слова чи виразу, він не зможе його правильно записати.

Кожне правило правопису містить інструкцію щодо написання. Залежно від змісту інструкції психологи, зокрема Д.М.Богоявленський [1, 145], виділяють три групи правил: одноваріантні, двоваріантні та правила-рекомендації.

Одноваріантні правила пропонують для однієї й тієї ж фонетичної ситуації один варіант написання. Засвоєння таких правил ґрунтується на встановленні прямих асоціацій між даною фонетичною ситуацією і її графічним позначенням. Одноваріантними правилами охоплені майже всі фонетичні написання української мови.

Двоваріантні орфографічні правила також містять вказівки щодо правопису. Однак тут може бути два варіанти написань. Вибір того чи іншого написання зумовлюється додатковими фонетичними, граматичними чи семантичними орієнтирами.

Третя група – правила-рекомендації. Вони не дають прямої вказівки щодо написання, а містять інструкцію, який прийом і як використати, щоб правильно написати слово. Такі правила охоплюють морфологічні написання: ненаголошені *е, и*, дзвінки й глухі приголосні звуки (випадки, які потребують перевірки) та деякі інші.

Виконуючи вправи, учні здійснюють розумові операції аналізу, синтезу, узагальнення тощо, визначаючи фонетичні, словотвірні та граматичні явища, на базі яких виводять орфографічні правила.

Слід пам'ятати пораду Д.М.Богоявленського про те, що під час виконання орфографічних вправ треба враховувати знання школярами пройденого матеріалу, зокрема фонетики, вдосконалюючи ці знання паралельно з орфографічними [1, с. 75].

Цілеспрямована реалізація зв'язку орфографії з фонетикою, графікою, морфемікою, словотвором, морфологією сприяє успішному формуванню в учнів умінь і навичок виділяти орфограми і класифікувати їх, а також ефективно застосовувати на практиці правила, зміст яких ґрунтується на законах мови.

Проблема оволодіння школярами орфографією, дослідження умов підвищення ефективності цього процесу стоїть у центрі уваги методистів.

У сучасних програмах та підручниках української мови зроблено значні кроки в напрямку підвищення науковості викладання. Однак ще в багатьох випадках відомості з мови, які учні одержують, є не завжди достовірними, а тому пізніше вступають у протиріччя з тією інформацією, що подається в систематичному курсі української мови. Найбільше таких суперечностей виникає в знаннях, уміннях та навичках учнів з фонетики та орфографії.

З урахуванням цього нами розроблено і запропоновано методичну концепцію, що передбачає навчання, яке ґрунтується на осмисленні фонемного складу слів української мови (фонологічний аспект) та закономірностей його фонетичної реалізації у мовленні (фонетико-орфоепічний аспект) і нормативних правил передачі на письмі (орфографічний аспект).

Завдання запропонованої методичної концепції полягає у поетапному формуванні орфографічних умінь і навичок у зв'язку із вивченням фонетики, морфеміки, словотвору і морфології. Усі однотипні правописні факти української мови узагальнені і подаються у вигляді орфографічних правил, які звільняють учнів від необхідності запам'ятовувати правопис кожного окремого слова і дають можливість, керуючись правилом, писати правильно цілу групу слів, об'єднаних на основі фонетичної чи граматичної спільності.

Нестандартні умови роботи сільських шкіл, відмінності їх структури, режимів навчання, різновіковий склад учнів створюють значні труднощі в діяльності вчителя, потребують гнучкої методики в організації навчального процесу.

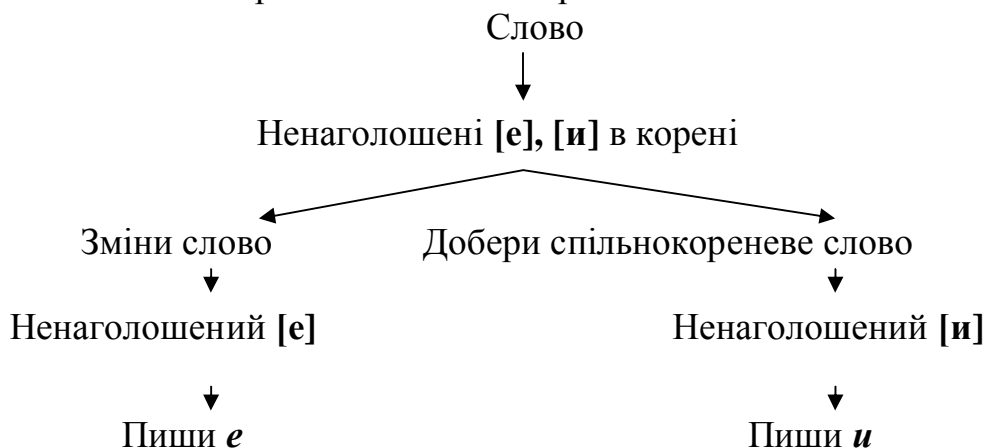
Учителю класу-комплекту необхідно зберігати таку структуру уроку, яка б сприяла повноцінній роботі учнів двох-трьох класів, не впливала на якість засвоєння ними програмового матеріалу. Специфіка проведення уроків у класах-комплектах зумовлює обов'язковість і різноманітність самостійних робіт, від ефективності яких безпосередньо залежить результативність навчальної роботи.

Успішність самостійної роботи учнів початкових малокомплектних шкіл залежить передусім від повноти використовуваного учителями арсеналу методичних прийомів, закладених у завданні і спрямованих на всебічне формування навичок навчальної роботи, і загального розвитку

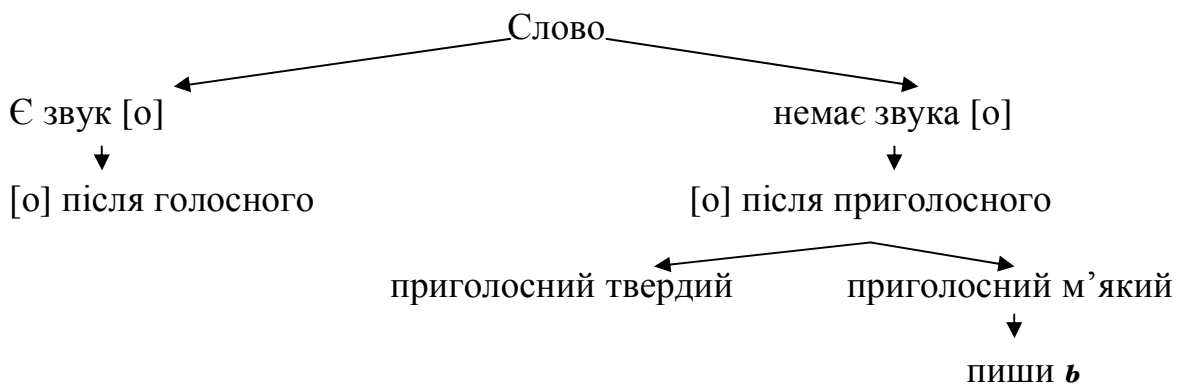
дітей. Другою є умова вмiти здійснювати самоконтроль і самоперевірку результатів виконаної роботи.

Реалізувати ці вимоги можна лише тоді, коли кожен учень зрозуміє, що і як він повинен робити. Цьому сприятимуть так звані орієнтовні інструкції, які допомагають школярам зрозуміти поставлені перед ними навчальні завдання. Більшість питань виникає в учнів у процесі самостійного виконання завдань внаслідок їхнього нечіткого формулювання в підручниках і посібниках. Цього можна уникнути за допомогою доповнень, які пояснюють форму запису чи виконання завдання. Окремі інструкції дають учням зразок міркувань у процесі виконання завдань, визначають прийоми роботи і послідовність дій або призначені для самоконтролю і самоперевірки шляхом формування в дітей звички систематично перевіряти якість виконаної роботи [2, 7-8].

Значно полегшить роботу вчителя початкової малокомплектної школи використання різноманітних алгоритмів. Так, під час вивчення теми „Правопис слів з ненаголошеними [е], [и] в корені, що перевіряються наголосом” можна використати такий алгоритм:

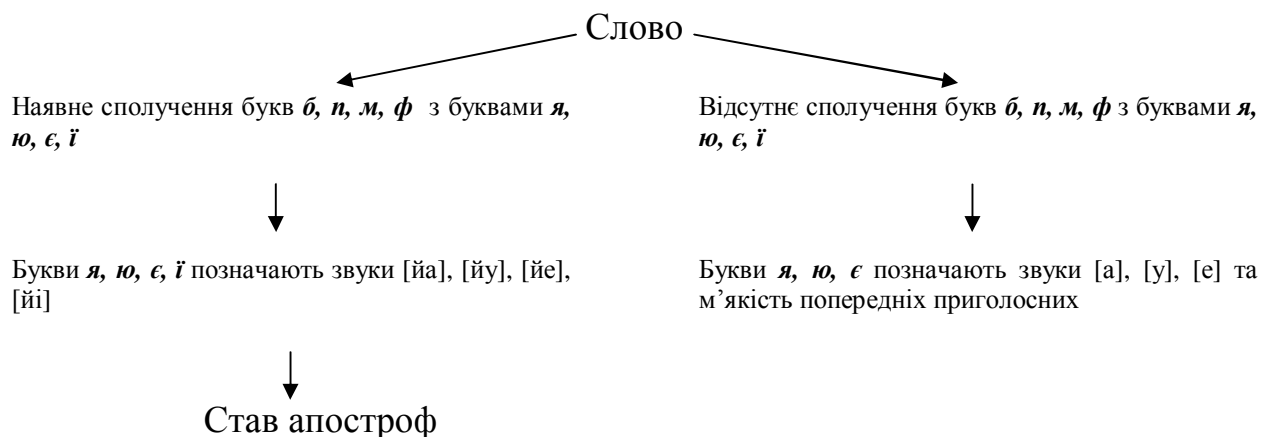


При вивченні вживання **ь** на позначення м'якого приголосного звука перед **о** пропонується використати такий алгоритм:



Для успішного засвоєння орфограми „Апостроф” учні мають розрізнити тверді й м'які приголосні звуки, знати способи позначення м'якості на письмі, вирізнити в тій чи іншій позиції слова звукове значення букв **я, ю, є**.

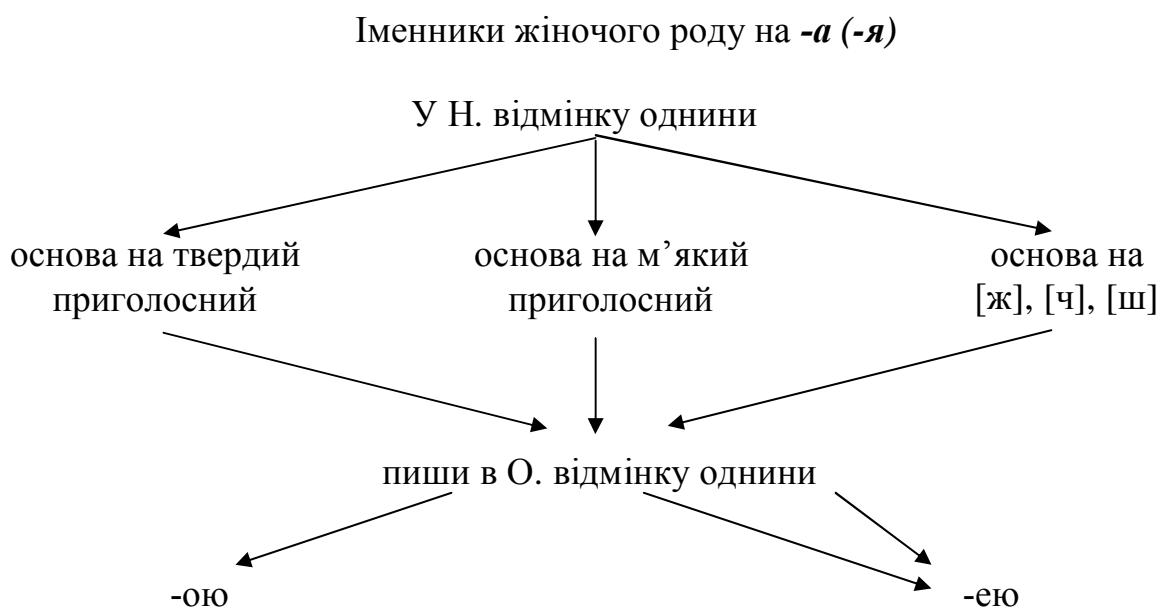
Під час роботи над вивченням правил вживання апострофа можна користуватися поданим алгоритмом:



Варто більш детально розглянути правопис відмінкових закінчень іменників, у яких учні найчастіше роблять помилки.

Традиційними ознаками, що мотивують написання відмінкових закінчень іменників, є їхні морфологічні характеристики. Так, іменники жіночого роду із закінченням у називному відмінку однини **-а (-я)** в родовому відмінку мають закінчення **-и, -і**. Щоб визначити, яке із закінчень треба писати, слід виділити основу слова. Якщо ця основа в називному відмінку однини закінчується на м'який приголосний або [ж], [ч], [ш], то в родовому відмінку треба писати закінчення **-і**, в усіх інших випадках – **-и**.

Правопис закінчень іменників жіночого і чоловічого роду в орудному відмінку однини можна визначити за поданими алгоритмами:



Якщо вивчаються правила подібної алгоритмічної структури, доцільно встановлювати зв'язок між попередньо засвоєними знаннями й наступними

на основі аналогії дій за правилом. Це робить знання міцнішими, оскільки формується певна система уявлень.

Під час опрацювання орфографічних правил важливо домогтися, щоб учні не забували, а усвідомлювали їхній зміст. Цьому сприяє індуктивний підхід до пояснення матеріалу (від спостережень за мовленнєвими явищами до висновку – узагальнення), який доцільно використовувати під час вивчення правил, що охоплюють фонетичні і морфологічні написання.

Успішність такого пояснення буде залежати від правильного добору матеріалу для спостереження та аналізу, а також системи запитань – завдань, які підводять до висновку – правила написання.

Підведення конкретної орфограми під орфографічне правило значно полегшується, коли навчання орфографії передбачає озброєння учнів спеціальними прийомами чи способами розумової діяльності, що здійснювалася б паралельно із вивченням відповідних граматичних понять та орфографічних правил на відповідних етапах засвоєння. В процесі виконання вправ до кожної операції від учнів вимагається незаперечне дотримання цих прийомів до тих пір, доки учні не навчаться користуватися ними в самостійній роботі.

На етапі контролю операція написання слів із орфограмами може скорочуватися і зводиться до усної форми виконання, оскільки теоретичні відомості виучуваних тем учні закріплюють систематичним виконанням різних видів вправ із частковим коментуванням.

Список використаних джерел

1. Богоявленский Д.Н. Психология усвоения орфографии. – М.: Просвещение, 1966. – 307с.
2. Особливості використання навчальних посібників у малокомплектній школі: Методичні рекомендації / Укл. Н.І.Присяжнюк. – К.: РНМК, 1992. – 36с.
3. Терновська Т.П., Маркотенко Т.С. Збірник орфографічних вправ для початкових класів. – К.: Рута, 2000. – 128с.